

Mirostaw
Bańko

WYKŁADY Z POLSKIEJ FLEKSJI

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN
WARSZAWA 2009

Spis treści

Przedmowa	9
Wykaz skrótów i symboli	13
1. Co to jest fleksja?	15
1.1. Fleksja jako komponent języka i jako dział gramatyki	15
1.2. Czym się zajmuje fleksja?	16
1.3. Fleksja a kształt słownika	17
1.4. Fleksja a słowotwórstwo	18
1.5. Fleksja a składnia. Fleksja a semantyka	20
2. Podstawowe pojęcia paradygmatyki fleksyjnej	22
2.1. O wieloznaczności terminu wyraz	22
2.2. Więcej o pojęciu leksemu	24
2.3. Leksemy i formy wyrazowe: konwencje notacyjne	26
2.4. Kategoria fleksyjna i jej wartości	26
2.5. Paradygmat fleksyjny	28
2.6. Leksemy defektywne i formy potencjalne	29
2.7. Formy wariantywne	29
2.8. Synkretyzmy	30
2.9. Neutralizacja i nienacechowanie	31
2.10. Co to znaczy, że leksem się odmienia?	32
2.11. Homonimia leksykalna i gramatyczna	33
2.12. Leksemy proste i złożone	34
3. Podstawowe pojęcia syntagmatyki fleksyjnej	40
3.1. Z czego zbudowana jest forma wyrazowa?	40
3.2. Budowa formy fleksyjnej: temat i część gramatyczna	42
3.3. Formy syntetyczne i analityczne	45
3.4. Formy fuzyjne i aglutynacyjne	48
3.5. Końcówki -(E)M	49
3.6. Morfem -BY-	51
3.7. Słowa posiłkowe BĘDZIE i BYŁ	52
3.8. Rodzaje form fleksyjnych ze względu na budowę	53
4. Przegląd leksemów odmiennych (nomina)	57
4.1. Rzeczowniki	57
4.2. Przymiotniki	59

4.3. Przysłówki stopniowalne	62
4.4. Liczebniki (tradycyjnie)	62
4.4.1. Liczebniki główne	62
4.4.2. Liczebniki zbiorowe	64
4.4.3. Liczebniki ułamkowe	65
4.4.4. Liczebniki porządkowe, wielokrotne i wielorakie	65
4.5. Problem rodzaju	66
5. Przegląd leksemów odmiennych (<i>pronomina</i>)	71
5.1. Cecha konstytutywna zaimków – deiktyczność	71
5.2. Podział zaimków według kryterium substytucyjności	72
5.3. Podział zaimków według kryterium deiktyczności	72
5.4. Przegląd zaimków poszczególnych klas	73
5.4.1. Zaimki wskazujące	73
5.4.2. Zaimki pytajne i względne	73
5.4.3. Zaimki nieokreślone	74
5.4.4. Zaimki dzierżawcze	75
5.4.5. Zaimki osobowe	75
5.4.6. Zaimki SIE: zwrotny i nieokreślony	75
5.5. Odmiana zaimków – prawidłowości i osobliwości	77
5.5.1. Uwagi ogólne	77
5.5.2. Odmiana zaimków osobowych	79
5.5.3. Odmiana zaimków SIE	81
5.5.4. Odmiana zaimków na <i>-kolwiek</i> , <i>-ś</i> , <i>-ż</i> , <i>-że</i>	82
5.5.5. Odmiana zaimków dzierżawczych	83
5.5.6. Ograniczenia w odmianie i łączliwości zaimków liczebnych	84
5.6. Tendencja do usuwania zaimków z nowszych gramatyk	85
6. Przegląd leksemów odmiennych (<i>verba</i>)	88
6.1. Kategorie fleksyjne czasownika	88
6.2. Obraz odmiany czasownika	89
6.2.1. Bezokolicznik	89
6.2.2. Bezosobnik	89
6.2.3. Gerundium	89
6.2.4. Imiesłowy	90
6.2.5. Formy osobowe	92
6.3. Problem aspektu	98
6.4. Problem strony	99
6.5. Czasowniki niewłaściwe	100
6.6. Predykatywy	101
6.7. Osobliwości czasownika BYĆ	103
6.8. Osobliwości czasowników POWINIEN, WINIEN i POWINNO	104
7. Przegląd leksemów nieodmiennych	110
7.1. Przyimki	110
7.1.1. Przyimek a spójnik	110
7.1.2. Przyimek a przysłówek	111
7.1.3. Szyk przyimków	113
7.1.4. Zakres łączliwości przyimka. Problem przyimków adverbialnych	113
7.1.5. Formy niewokaliczne i wokaliczne przyimków	114
7.2. Spójniki	116

7.3. Przysłówki	117
7.4. Partykuły	118
7.4.1. Partykuła a przysłówki	119
7.4.2. Szyk partykuł	119
7.4.3. Partykuła a spójnik	120
7.5. Wykrzykniki	120
8. Klasyfikacje leksemów i form wyrazowych	124
8.1. Klasy leksemów i części mowy	124
8.2. Warunki poprawnego podziału leksemów	125
8.3. Kryteria podziału leksemów na części mowy	125
8.3.1. Kryteria semantyczne	125
8.3.2. Kryteria fleksyjne	126
8.3.3. Kryteria składniowe	127
8.4. Klasyfikacja leksemów Zygmunta Saloniego	127
8.5. Inne współczesne klasyfikacje leksemów	130
8.6. Jak klasyfikować leksemy? Dygresja metodologiczna	131
8.7. Części mowy – zestawienie	133
8.7.1. Rzeczowniki	134
8.7.2. Przymiotniki	134
8.7.3. Przysłówki	134
8.7.4. Liczebniki	135
8.7.5. Zaimki	135
8.7.6. Czasowniki	135
8.7.7. Predykatywy	136
8.7.8. Przyimki	136
8.7.9. Spójniki	136
8.7.10. Partykuły	137
8.7.11. Wykrzykniki	137
8.8. Liczebność i otwartość vs. zamkniętość poszczególnych części mowy	137
8.9. Ćwiczenie: rozbiór gramatyczny, czyli klasyfikacja form wyrazowych	138
9. Kategorie gramatyczne polszczyzny (imienne)	142
9.1. Typologia kategorii gramatycznych	142
9.2. Przypadek	144
9.3. Liczba	146
9.4. Deprecjatywność	147
9.5. Rodzaj	148
9.5.1. Korelacja między rodzajem rzeczownika a jego odmianą	148
9.5.2. Korelacja między rodzajem a znaczeniem rzeczownika	150
9.5.3. Statystyka rodzaju męskozwierzęcego	153
9.6. Stopień	154
10. Kategorie gramatyczne polszczyzny (werbalne)	159
10.1. Tryb	159
10.1.1. Tryb rozkazujący	160
10.1.2. Tryb warunkowy	161
10.1.3. Tryb orzekający	162
10.2. Czas	163
10.2.1. Charakterystyka temporalna zdarzenia	163
10.2.2. Czas aktualny i nieaktualny	164

10.2.3. Prymarne funkcje poszczególnych czasów gramatycznych	165
10.2.4. Sekundarne funkcje poszczególnych czasów gramatycznych	165
10.3. Osoba	166
10.3.1. Sekundarne (w szczególności nieosobowe) użycia form osobowych	167
10.3.2. Nieosobowe formy czasownika	168
10.4. Aspekt	169
10.5. Strona	171
11. Synteza i analiza form, czyli fleksja w działaniu	175
11.1. Synteza fleksyjna i analiza fleksyjna	175
11.2. Końcówki wspólnofunkcyjne w deklinacji	177
11.2.1. Przykład I: dopełniacz lp rzeczowników	178
11.2.2. Przykład II: celownik lp rzeczowników	179
11.2.3. Przykład III: biernik lp rzeczowników	179
11.2.4. Podsumowanie: kryteria wyboru końcówki rzeczownika	180
11.2.5. Łatwe i trudne przypadki w deklinacji rzeczownikowej	181
11.2.6. Końcówki wspólnofunkcyjne w deklinacji przymiotnikowej	181
11.3. Końcówki wielofunkcyjne	182
11.4. Wspólnofunkcyjne przyrostki tematowe w koniugacji. Systematyzacja czasowników Jana Tokarskiego	183
11.5. Czasowniki nieregularne	186
11.6. Przedrostki czasownikowe z ruchomym -e-	187
11.7. Inne systematyzacje koniugacji polskiej	187
11.8. Końcówki czasownikowe według Jana Tokarskiego	189
11.9. Formy bazowe czasownika	190
11.10. Różnice między deklinacją a koniugacją w polszczyźnie	192
12. Synteza i analiza fleksyjna w słownikach polskich	195
12.1. Projekt Jana Karłowicza	196
12.2. Synteza fleksyjna w <i>Słowniku języka polskiego</i> pod red. Witolda Doroszew- skiego	196
12.3. Synteza fleksyjna w <i>Wielkim słowniku polsko-angielskim</i> Jana Stanisław- skiego	198
12.4. Synteza fleksyjna w słownikach pod red. Bogusława Dunaja	198
12.5. Synteza fleksyjna w <i>Innym słowniku języka polskiego</i>	199
12.6. Analiza fleksyjna w słownikach	200
12.7. Metareguły fleksyjne	202
12.8. Synteza i analiza a regularność form	204
12.9. Podsumowanie	207
13. Polszczyzna jako język fleksyjny	210
13.1. Polszczyzna na tle morfologicznej klasyfikacji języków	210
13.2. Związek między fleksją, szykiem a określonością w polszczyźnie	212
13.2.1. Fleksja a szys wyrazów	212
13.2.2. Szys wyrazów w polszczyźnie	213
13.2.3. Szys a określoność	217
13.3. Podsumowanie	218
Klucz do ćwiczeń	221
Literatura cytowana	232
Indeks terminów	238